

Μαρξική, νεοκλασική και νεορικαρδιανή θεωρία της λειτουργιακής κατανομής του εισοδήματος.

Οπως δηλοί ο τίτλος της, θέμα της παρούσας εργασίας είναι η μαρξική, η νεοκλασική και η νεορικαρδιανή θεωρία της λειτουργιακής κατανομής του εισοδήματος.

Το κεντρικό ζήτημα της θεωρίας της λειτουργιακής κατανομής του εισοδήματος είναι η διερεύνηση της αρχής που ρυθμίζει την κατανομή του εισοδήματος μιας οικονομίας σ' εκείνες τις κοινωνικές τάξεις, τις οποίες συγκροτούν τα άτομα ανάλογα με τη θέση και τη λειτουργία τους στη διαδικασία παραγωγής. Κι επειδή δύο είναι κυρίως αυτές οι κοινωνικές τάξεις, αυτή των *υπαγμένων στο κεφάλαιο μισθωτών εργατών*¹ και αυτή των *καπιταλιστών*, το κεντρικό ζήτημα της θεωρίας της λειτουργιακής κατανομής συνίσταται στη διερεύνηση της αρχής που ρυθμίζει την κατανομή του εισοδήματος σε εργάτες και καπιταλιστές².

Αυτή η εξ αντικειμένου σχέση της θεωρίας της λειτουργιακής κατανομής του εισοδήματος σε εργάτες και καπιταλιστές με τη *διαδικασία παραγωγής* αυτού του εισοδήματος επιφέρει αναγκαστικά μια απολογητικής-νομιμοποιητικής ή, αντιστοίχως, κριτικής υφής διεύρυνση του ίδιου του γνωστικού αντικειμένου της. Αυτό συμβαίνει ως εξής:

Όπως θα δούμε και θα εξηγήσουμε στη συνέχεια, στον καπιταλισμό καμιά κοινωνική τάξη δεν ιδιοποιείται το εισόδημα που ιδιοποιείται – ακόμη κι αν το παρήγαγε πράγματι αυτή η ίδια – επειδή το παρήγαγε αυτή η ίδια, αλλά για άλλους λόγους. Μία τάξη, αυτή των καπιταλιστών, ιδιοποιείται εισόδημα, το οποίο δεν παρήγαγε αυτή η ίδια, ενώ μια άλλη τάξη, αυτή των εργατών, παράγει, πέραν του εισοδήματος που ιδιοποιείται, και εισόδημα, το οποίο ιδιοποιείται η τάξη των καπιταλιστών. Το να ιδιοποιείται μια τάξη εισόδημα, το οποίο δεν παρήχθη από αυτήν την ίδια, αλλά από μιαν άλλη τάξη, και το να παράγει αυτή η άλλη τάξη και εισόδημα, το οποίο δεν ιδιοποιείται αυτή η ίδια αλλά η πρώτη τάξη, είναι βέβαια ελάχιστα νομιμοποιητικό για τον καπιταλισμό.

Οι θεωρίες της λειτουργιακής κατανομής βρέθηκαν εξ αρχής αντιμετώπιες με αυτό το ζήτημα και απέκτησαν ιδεολογικό – απολογητικό-νομιμοποιητικό ή,

---

Ο Γιώργος Σταμάτης είναι Καθηγητής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

αντιστοιχώς, κριτικό – χαρακτήρα. Έτσι η νεοκλασική θεωρία θέλει, πέραν όλων των άλλων να νομιμοποιήσει την δεδομένη κατανομή του εισοδήματος σε εργάτες και καπιταλιστές, αποδεικνύοντας ότι καθεμιά από αυτές τις δύο τάξεις ιδιοποιείται ό,τι ακριβώς παράγει. Η μαρξική θεωρία θέλει αντιθέτως, πέραν των όποιων άλλων, να αποδείξει κριτικά τόσο απέναντι στην καπιταλιστικά συγκροτημένη οικονομία, όσο και απέναντι στη νεοκλασική θεωρία της κατανομής, ότι το εισόδημα που ιδιοποιούνται οι εργάτες και οι καπιταλιστές παράγεται αποκλειστικά και μόνον από τους πρώτους.

Έτσι το κεντρικό ζήτημα κάθε θεωρίας της λειτουργιακής κατανομής υφίσταται μια μετατόπιση. Συνίσταται πλέον στο ερώτημα: Ποιος ή ποιοι παράγουν το καθαρό προϊόν της οικονομίας που ιδιοποιούνται οι εργάτες και οι καπιταλιστές;

Και επειδή η νεοκλασική θεωρία πρεσβεύει ότι οι εργάτες ιδιοποιούνται ό,τι ακριβώς παράγουν αυτοί οι ίδιοι και η μαρξική θεωρία ότι οι εργάτες ιδιοποιούνται λιγότερα απ' όσα παράγουν αυτοί οι ίδιοι, επειδή δηλαδή καμιά θεωρία δεν θέτει υπό αμφισβήτηση ότι οι εργάτες δεν ιδιοποιούνται εισόδημα που δεν παράγουν αυτοί οι ίδιοι, το παραπάνω ερώτημα παίρνει τη μορφή του ερωτήματος ποιος παράγει το μέρος του εισοδήματος που ιδιοποιούνται οι καπιταλιστές.

Αυτό το κεντρικό για τη θεωρία της λειτουργιακής κατανομής ερώτημα δείχνει, σε καθεμιά από τις δύο μορφές του, το ιδεολογικό – απολογητικό-νομιμοποιητικό ή, αντιστοιχώς, κριτικό – χαρακτήρα αυτής της θεωρίας. Καμιά θεωρία της λειτουργιακής κατανομής του εισοδήματος δεν μπορεί να το αποσιωπήσει. Διότι, όπως θα δούμε κατά την παρουσίαση της νεοοικονομικής θεωρίας της κατανομής, η αποσιώπησή του είναι εξίσου εύγλωττη με τη ρητή πραγμάτευσή του.

* * *

Ας δούμε τώρα πώς το πραγματεύεται η νεοκλασική θεωρία.

Η νεοκλασική θεωρία προσδιορίζει τις τιμές των εμπορευμάτων και τις τιμές των λεγόμενων συντελεστών παραγωγής, δηλαδή της «εργασίας» και του «κεφαλαίου», ως τιμές ισορροπίας, ως τιμές δηλαδή, για τις οποίες η προσφορά είναι ίση με τη ζήτηση. Η προσφορά και η ζήτηση θεωρούνται συναρτήσεις των τιμών. Η συνάρτηση της ζήτησης καταναλωτικών εμπορευμάτων από τους καταναλωτές θεμελιώνεται με τη θεωρία του οφέλους. Με τον ίδιο τρόπο θεμελιώνεται και η προσφορά εργασιακής δύναμης από τους εργάτες, ως συνάρτηση της τιμής της εργασιακής δύναμης, δηλαδή του ονομαστικού ωρομισθίου, καθώς και η προσφορά χρήσης κεφαλαίου από τους κεφαλαιούχους ως συνάρτηση του – ως τιμή της χρήσης κεφαλαίου νοούμενου – ενιαίου ποσοστού κέρδους. Η ζήτηση χρήσης κεφαλαίου από τους επιχειρηματίες-καπιταλιστές ως συνάρτηση του ενιαίου ποσοστού κέρδους θεμελιώνεται με τη λεγόμενη συνάρτηση παραγωγής και

τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Αυτό συνεπάγεται, ότι, εάν η ποσότητα της απασχολούμενης εργασιακής δύναμης είναι δεδομένη, η ένταση κεφαλαίου αυξάνεται (μειούται) με μειούμενο (αυξανόμενο) ποσοστό κέρδους. Η συνάρτηση ζήτησης χρήσης κεφαλαίου έχει μεγάλη σημασία για τη νεοκλασική θεωρία, διότι αποτελεί τη βάση της προσπάθειας αυτής της θεωρίας να ερμηνεύσει το ποσοστό κέρδους ως την τιμή χρήσης κεφαλαίου.

Σύμφωνα με τα παραπάνω οι τιμές των εμπορευμάτων και των συντελεστών παραγωγής προσδιορίζονται κυρίως:

(α) από τους κανόνες που πρέπει να ακολουθήσουν οι επιχειρηματίες-καπιταλιστές κατά τον καθορισμό των από μέρους τους ζητούμενων ποσοτήτων συντελεστών παραγωγής και προσφερομένων ποσοτήτων εμπορευμάτων, εάν θέλουν να μεγιστοποιήσουν το κέρδος τους, και

(β) από τους κανόνες που πρέπει να ακολουθήσουν οι καταναλωτές, οι εργάτες και οι κεφαλαιούχοι κατά τον καθορισμό των από μέρους τους αντιστοίχως ζητούμενων ποσοτήτων εμπορευμάτων, προσφερομένων ποσοτήτων εργασίας και προσφερομένων ποσοτήτων χρήσης κεφαλαίου, εάν θέλουν να μεγιστοποιήσουν το όφελός τους.

Για τις τιμές αυτές ισχύουν τα εξής: Η τιμή ενός εμπορεύματος που εισέρχεται στη διαδικασία παραγωγής είναι ίση με την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του οριακού προϊόντος του. Συνεπώς η τιμή του παραγομένου εμπορεύματος είναι ίση με το σε τιμές υπολογισμένο οριακό κόστος του.

Η τιμή της εργασιακής δύναμης είναι ίση με την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του οριακού προϊόντος της εργασίας. Και η τιμή χρήσης κεφαλαίου, η οποία ταυτίζεται με το ενιαίο ποσοστό κέρδους, είναι ίση με την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του οριακού προϊόντος του κεφαλαίου.

Στη νεοκλασική θεωρία της κατανομής του εισοδήματος τα επιχειρηματικά κέρδη, το εισόδημα των επιχειρηματιών-καπιταλιστών, είναι προφανώς ίσα με μηδέν³. Τα κέρδη είναι στο σύνολό τους εισόδημα των κεφαλαιούχων, καθένας από τους οποίους μπορεί βέβαια να είναι και επιχειρηματίας-καπιταλιστής.

Η νεοκλασική θεωρία ισχυρίζεται, ότι το εισόδημα των εργατών, οι ονομαστικοί μισθοί, είναι ίσο με την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία εκείνου του μέρους του καθαρού προϊόντος, που παρήγαγε ο συντελεστής παραγωγής «εργασίας», και το εισόδημα των καπιταλιστών, τα κέρδη, ίσο με την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του (υπολοίπου) μέρους του καθαρού προϊόντος, που παρήγαγε ο συντελεστής παραγωγής «κεφάλαιο». Ισχυρίζεται δηλ. ότι κάθε ιδιοκτήτης συντελεστών παραγωγής λαμβάνει ως εισόδημά του την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του καθαρού προϊόντος, το οποίο παρήγαγαν οι συντελεστές του. Έτσι η κατανομή του εισοδήματος είναι – επειδή το ποια ποσότητα του καθαρού προϊόντος παράγει ένας συντελεστής εξαρτάται μόνον από τις τεχνικές συνθήκες παραγωγής – αποκλειστικά και μόνον τεχνικά προσδιορισμένη και συνεπώς πάντα δίκαιη.

Για να θεμελιώσει αυτόν τον ισχυρισμό της, ο οποίος δεν ευσταθεί, η νεοκλασική θεωρία παρερμηνεύει τις συναρτήσεις, οι οποίες κατ' αυτήν προσδιορίζουν τις τιμές των συντελεστών παραγωγής και σύμφωνα με τις οποίες η τιμή της «εργασίας» είναι ίση με την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του οριακού προϊόντος της εργασίας και η τιμή της χρήσης κεφαλαίου, δηλαδή το ενιαίο ποσοστό κέρδους, ίση με την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του οριακού προϊόντος του κεφαλαίου.

Οι συναρτήσεις αυτές είναι στην πραγματικότητα κανόνες μεγιστοποίησης του κέρδους, τους οποίους πρέπει να τηρήσει ο επιχειρηματίας-καπιταλιστής κατά τον καθορισμό των ζητούμενων ποσοτήτων συντελεστών παραγωγής.

Η πρώτη δηλοί: Αν η ποσότητα του κεφαλαίου σου είναι δεδομένη, απασχόλησε τόση «εργασία», ώστε η σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του επιπρόσθετου προϊόντος, το οποίο προκύπτει από την απασχόληση της τελευταίας μονάδας «εργασίας», να είναι ίση με την τιμή αυτής της τελευταίας μονάδας «εργασίας». (Αυτή η τιμή της τελευταίας μονάδας «εργασίας» ισχύει βέβαια λόγω της ύπαρξης ενός ενιαίου ονομαστικού ωρομισθίου και για τις ήδη απασχολούμενες μονάδες «εργασίας»). Ας σημειωθεί, ότι το επιπρόσθετο προϊόν δεν είναι, όπως ισχυρίζεται η νεοκλασική θεωρία, αποκλειστικά και μόνο προϊόν της τελευταίας απασχολούμενης μονάδας «εργασίας», αλλά – λόγω του ενδοεργοστασιακού καταμερισμού της εργασίας – γενικά μέρος του συνολικού προϊόντος της συνολικής απασχολούμενης ποσότητας άμεσης εργασίας.

Η δεύτερη από τις εν λόγω συναρτήσεις δηλοί: Αν το ποσό της απασχολούμενης «εργασίας» είναι δεδομένο, απασχόλησε τόσο κεφάλαιο, ώστε η σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του επιπρόσθετου προϊόντος, το οποίο προκύπτει από την απασχόληση της τελευταίας μονάδας κεφαλαίου, να είναι ίση με την τιμή χρήσης αυτής της τελευταίας μονάδας κεφαλαίου. (Η τιμή αυτή ισχύει – λόγω της αξίωσης ύπαρξης ενός ενιαίου ποσοστού κέρδους – και για τις ήδη απασχολούμενες μονάδες κεφαλαίου). Κι εδώ φυσικά το επιπρόσθετο προϊόν της τελευταίας απασχολούμενης μονάδας κεφαλαίου όχι μόνον δεν είναι αποκλειστικά προϊόν αυτής της μονάδας, αλλά ούτε καν προϊόν του συνολικά απασχολούμενου κεφαλαίου. Είναι μέρος του προϊόντος της συνολικά απασχολούμενης άμεσης εργασίας.

Οι εν λόγω συναρτήσεις δημιουργούν παρ' όλα αυτά γενικά την – μη ανταποκρινόμενη στα πράγματα – εντύπωση, ότι η τελευταία απασχολούμενη μονάδα «εργασίας» και η τελευταία απασχολούμενη μονάδα «κεφαλαίου» λαμβάνουν ως αμοιβή την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του προϊόντος «τους».

Η δεύτερη λανθασμένη εντύπωση που καλλιεργείται από τη νεοκλασική θεωρία στη βάση και ως επέκταση της πρώτης είναι η εξής: Εάν η τελευταία απασχολούμενη μονάδα «εργασίας» και η τελευταία απασχολούμενη μονάδα κεφαλαίου λαμβάνουν αντιστοίχως ως αμοιβή την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του προϊόντος «τους», τότε – λόγω της ύπαρξης ενός ενιαίου ονομαστικού

ωρομισθίου και ενός ενιαίου ποσοστού κέρδους – κάθε απασχολούμενη μονάδα «εργασίας» και κάθε απασχολούμενη μονάδα «κεφαλαίου» λαμβάνει ως αμοιβή την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του προϊόντος «της». Το συμπέρασμα αυτό είναι όμως, ανεξάρτητα από την – μη δεδομένη – ορθότητα των προϋποθέσεών του, λανθασμένο. Το οριακό προϊόν ενός συντελεστή παραγωγής, ακόμη κι αν ήταν πράγματι το προϊόν της τελευταίας μονάδας αυτού του συντελεστή, δεν είναι ίσο με το προϊόν κάθε μονάδας του ίδιου συντελεστή, διότι το προϊόν μιας ορισμένης ήδη απασχολούμενης μονάδας αυτού του συντελεστή είναι σύμφωνα με την ίδια τη νεοκλασική θεωρία ίσο με το οριακό προϊόν αυτής της ίδιας μονάδας κι όχι ίσο με το οριακό προϊόν της στην εκάστοτε περίπτωση τελευταίας μονάδας του ίδιου συντελεστή παραγωγής. Σύμφωνα με την ίδια τη νεοκλασική θεωρία λοιπόν, το παραπάνω συμπέρασμα θα ήταν τότε μόνον ορθό, εάν το οριακό προϊόν καθενός συντελεστή παραγωγής ως συνάρτηση της ήδη απασχολούμενης ποσότητας του εν λόγω συντελεστή παραγωγής ήταν ένα σταθερό μέγεθος, εάν δηλ. το οριακό προϊόν της «εργασίας» ήταν το ίδιο για κάθε μονάδα «εργασίας» και το οριακό προϊόν του «κεφαλαίου» ήταν το ίδιο για κάθε μονάδα «κεφαλαίου».

Η τελική εσφαλμένη εντύπωση που καλλιεργεί η νεοκλασική θεωρία εμφανίζεται ως συμπέρασμα της παραπάνω και είναι η εξής: Συνεπώς κάθε συντελεστής παραγωγής στο σύνολό του λαμβάνει ως αμοιβή την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία εκείνου του μέρους του συνολικού καθαρού προϊόντος, το οποίο παρήγαγε ο ίδιος. Οι συνολικοί ονομαστικοί μισθοί, η αμοιβή (των κατόχων) του συντελεστή «εργασία», είναι ίσοι με την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του μέρους του συνολικού καθαρού προϊόντος που παρήγαγε ο συντελεστής «εργασία». Τα συνολικά κέρδη, η αμοιβή (των κατόχων) του συντελεστή «κεφάλαιο», είναι ίσα με την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του μέρους του συνολικού καθαρού προϊόντος που παρήγαγε ο συντελεστής «κεφάλαιο». Κάθε συντελεστής παίρνει ό,τι παρήγαγε. Υπάρχει δικαιότερη κατανομή;

Η νεοκλασική θεωρία των τιμών και της κατανομής του εισοδήματος όχι μόνον δεν εξηγεί την πραγματικότητα, αλλά είναι επίσης και αυτή καθεαυτήν αντιφατική. Διότι, εάν, όπως ισχυρίζεται η ίδια, η αμοιβή κάθε συντελεστή παραγωγής ανά μονάδα είναι ίση με την σε τιμές υπολογισμένη αξία του οριακού προϊόντος αυτού του συντελεστή, τότε πολύ συχνά είτε το συνολικό προϊόν δεν αρκεί για την αμοιβή των συντελεστών παραγωγής, είτε ένα μέρος του συνολικού προϊόντος παραμένει αδιάθετο, δεν το ιδιοποιείται δηλαδή κανένας από τους συντελεστές παραγωγής.

Έστω η μακροοικονομική συνάρτηση παραγωγής

$$Y = aA^{\alpha}K^{\beta}, (1)$$

όπου το Y συμβολίζει το καθαρό πραγματικό προϊόν, το A την εργασία και το K

τα μέσα παραγωγής, δηλ. το «κεφάλαιο». Το Y και το K αποτελούνται από το ίδιο – απλό ή σύνθετο – αγαθό. Διαφορετικά, όπως θα δούμε, δεν θα ήταν δυνατόν να διατυπωθεί καμιά συνάρτηση παραγωγής με νεοκλασικές ιδιότητες. Τα α , α και β είναι θετικές σταθερές.

Από την (1) έπεται

$$\alpha = (\partial Y / \partial A) \cdot A / Y = \partial Y / Y : \partial A / A \quad (2)$$

και

$$\beta = (\partial Y / \partial K) \cdot K / Y = \partial Y / Y : \partial K / K \quad (3)$$

Σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία ισχύει:

$$\omega = (\partial Y / \partial A) \cdot p \quad (4)$$

και

$$r = (\partial Y / \partial K) \cdot p, \quad (5)$$

όπου συμβολίζουν

το ω το ονομαστικό ωρομίσθιο, δηλαδή την αμοιβή μιας μονάδας του συντελεστή «εργασίας»,

το r το ποσοστό κέρδους, δηλ. την αμοιβή (για τη χρήση) μιας μονάδας του συντελεστή «κεφάλαιο»,

το $\partial Y / \partial A$ το οριακό προϊόν της «εργασίας»,

το $\partial Y / \partial K$ το οριακό προϊόν του «κεφαλαίου»,

το p την τιμή μιας μονάδας του παραγόμενου αγαθού, και συνεπώς,

το $(\partial Y / \partial A) \cdot p$ την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του οριακού προϊόντος της «εργασίας» και

το $(\partial Y / \partial K) \cdot p$ την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του οριακού προϊόντος του «κεφαλαίου».

Οι (4) και (5) σημαίνουν λοιπόν, ότι η αμοιβή μιας μονάδας «εργασίας» είναι ίση με την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του οριακού προϊόντος της «εργασίας» και η αμοιβή μιας μονάδας «κεφαλαίου» ίση με την σε τιμές υπολογισμένη ονομαστική αξία του οριακού προϊόντος του «κεφαλαίου».

Η ονομαστική αξία του καθαρού προϊόντος Yp κατανέμεται σε ονομαστικούς μισθούς L και σε ονομαστικά κέρδη P έτσι, ώστε να ισχύει

$$Yp = L + P, \quad (6)$$

όπου προφανώς

$$L = A\omega \quad (7)$$

και

$$P = K\tau \quad (8)$$

Σχετικά με τις προϋποθέσεις της διατύπωσης μιας μακροοικονομικής συνάρτησης παραγωγής σαν την (1) με νεοκλασικές ιδιότητες, ισχύουν τα εξής:

Η (2) προϋποθέτει βέβαια, (α) ότι η σύνθεση του καθαρού προϊόντος Y παραμένει αμετάβλητη, δηλ. ότι το Y είναι ένα ομοιογενές μέγεθος, και (β) ότι και το A είναι ένα ομοιογενές μέγεθος. Η (3) προϋποθέτει πλην της ομοιογένειας του Y και αυτήν του K , προϋποθέτει δηλαδή όχι μόνον ότι η σύνθεση του καθαρού προϊόντος Y , αλλά και αυτή του «κεφαλαίου», δηλαδή των μέσων παραγωγής, K , παραμένει αμετάβλητη. Έτσι προϋποτίθεται λοιπόν ότι και το K είναι ένα ομοιογενές μέγεθος.

Η (4) προϋποθέτει ό,τι ακριβώς προϋποθέτει και η (2). Και η (5) προϋποθέτει ό,τι ακριβώς προϋποθέτει και η (3).

Τέλος, η (8) ορίζει το ποσοστό κέρδους τ ως τον λόγο του ονομαστικού κέρδους P προς το «κεφάλαιο», δηλαδή προς την ποσότητα των μέσων παραγωγής, K , και όχι ως τον λόγο του ονομαστικού κέρδους P προς την ονομαστική αξία Kp_K των μέσων παραγωγής ($p_K = \eta$ τιμή μιας μονάδας των μέσων παραγωγής), δηλ. όχι ως τον λόγο του ονομαστικού κέρδους προς το ονομαστικό κεφάλαιο. Μπορεί φυσικά κανείς να θεωρήσει το ποσοστό κέρδους τ που ορίζει η (8) και ως τον λόγο του ονομαστικού κέρδους προς το ονομαστικό κεφάλαιο, προϋποθέτοντας ότι οι τιμές έχουν τυποποιηθεί δια της $p_K = 1$.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, τόσο το Y όσο και το K είναι, καθένα τους χωριστά, ένα υλικό ομοιογενές μέγεθος. Δεν είναι λοιπόν κατ' αρχήν αναγκαίο το Y και το K να έχουν την ίδια σύνθεση, να είναι δηλαδή όχι μόνον καθένα τους χωριστά αλλά και συγκρινόμενα μεταξύ τους ομοιογενή μεγέθη. Μπορούν να είναι, μπορούν και να μην είναι και συγκρινόμενα μεταξύ τους ομοιογενή μεγέθη. Εάν δεν είναι και συγκρινόμενα μεταξύ τους ομοιογενή μεγέθη, τότε η οικονομία, τις τεχνολογικές δυνατότητες της οποίας περιγράφει η (1), είναι μια quasi-one-good-economy, δηλαδή μια οικονομία, η οποία παράγει με τη βοήθεια ενός και μοναδικού σύνθετου μέσου παραγωγής ένα και μοναδικό, διαφορετικό από αυτό το μέσο παραγωγής, σύνθετο προϊόν. Εάν το Y και το K είναι και συγκρινόμενα μεταξύ τους ομοιογενή μεγέθη, τότε η οικονομία, τις τεχνολογικές δυνατότητες της οποίας περιγράφει η (1), είναι μια one-good-economy, δηλ. μία οικονομία, η οποία παράγει με τη βοήθεια ενός σύνθετου ομοιογενούς αγαθού αυτό το ίδιο σύνθετο αγαθό.

Η λεγόμενη συζήτηση των δυο Cambridges μεταξύ νεοκλασικών και νεορι-

καρδιανών οικονομολόγων έδειξε όμως ότι, για να ισχύουν οι νεοκλασικές θέσεις για την κατανομή του εισοδήματος, θα πρέπει το K και το Y να είναι όχι μόνον καθένα τους χωριστά ομοιογενή μεγέθη, αλλά και, επιπροσθέτως, είτε να είναι και συγκρινόμενα μεταξύ τους ομοιογενή μεγέθη, να έχουν δηλαδή την ίδια σύνθεση και συνεπώς να είναι από φυσική άποψη ταυτά απλά ή σύνθετα εμπορεύματα, είτε να είναι από παραγωγικοτεχνική άποψη ταυτά εμπορεύματα⁴. Δηλαδή ότι θα πρέπει η οικονομία, στην οποία αναφέρεται η (1), να είναι είτε από φυσική είτε από τεχνικοπαραγωγική άποψη μια one-good-economy. Η εν λόγω οικονομία είναι μια οικονομία, η οποία με τη βοήθεια ενός απλού ή σύνθετου μέσου παραγωγής παράγει ως καθαρό προϊόν της ένα απλό ή σύνθετο εμπόρευμα, το οποίο στην μεν πρώτη περίπτωση έχει την ίδια σύνθεση, είναι δηλαδή από φυσική άποψη το ίδιο με το χρησιμοποιούμενο μέσο παραγωγής, στην δε δεύτερη είναι από παραγωγικοτεχνική μόνον άποψη το ίδιο με το χρησιμοποιούμενο μέσο παραγωγής⁵.

Το Y και το K πρέπει να είναι από φυσική ή από παραγωγικοτεχνική άποψη ταυτά εμπορεύματα, διότι διαφορετικά δεν ισχύει η σημαντικότητα για τη νεοκλασική θεωρία θέση, σύμφωνα με την οποία το ως η τιμή της χρήσης μιας μονάδας «κεφαλαίου» νοούμενο ποσοστό κέρδους είναι μια μονότονα φθίνουσα συνάρτηση του συντελεστή κεφαλαίου K/Yp . Αν όμως δεν ισχύει αυτή η θέση, δεν ισχύει και η (5), σύμφωνα με την οποία το ποσοστό κέρδους είναι ίσο με την ονομαστική αξία του οριακού προϊόντος του κεφαλαίου⁶.

Έτσι λοιπόν η (5) προϋποθέτει ότι το Y και το K είναι είτε από φυσική είτε από παραγωγικοτεχνική άποψη ταυτά εμπορεύματα και συνεπώς ότι η οικονομία, στην οποία αναφέρεται η (1), είναι εντέλει μια one-good-economy.

Από τις (6), (7) και (8) παίρνουμε

$$Yp = A\omega + K\gamma$$

Η (6a) ισχύει προφανώς πάντα, ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποία αμείβονται οι συντελεστές παραγωγής, δηλαδή ανεξάρτητα από το πώς προσδιορίζονται το ω και το γ , από το αν προσδιορίζονται από τις (4) και (5) ή διαφορετικά.

Εάν οι συντελεστές παραγωγής αμείβονται κατά τον τρόπο, που ισχυρίζεται η νεοκλασική θεωρία, εάν δηλαδή ισχύουν οι (4) και (5), τότε, αντικαθιστώντας τις στην (6a), παίρνουμε

$$Yp = A (\partial Y/\partial A) p + K (\partial Y/\partial K) p. \quad (6\beta)$$

Διαιρώντας και πολλαπλασιάζοντας το δεξιό μέλος της (6β) με Y , παίρνουμε

$$Y_p = A/Y (\partial Y/\partial A) Y_p + K/Y (\partial Y/\partial K) Y_p. \quad (6\gamma)$$

Το αριστερό μέλος της (6γ) παριστά την ονομαστική αξία του συνολικού προϊόντος, το δεξιό της μέλος το άθροισμα των αμοιβών των συντελεστών παραγωγής, όταν αυτοί αμείβονται σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία.

Αντικαθιστώντας στην (6γ) τις (2) και (3), παίρνουμε

$$Y_p = \alpha Y_p + \beta Y_p. \quad (6\delta)$$

Όπως φαίνεται από την (6δ), το α (το β) είναι η ονομαστική μερίδα των μισθών (των κερδών) στο συνολικό προϊόν, η οποία προκύπτει όταν αυτό κατανέμεται στους συντελεστές παραγωγής σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία. Το άθροισμα $\alpha + \beta$ θα έπρεπε λοιπόν να είναι ίσο με τη μονάδα.

Το α (το β) συμβολίζει όμως, όπως φαίνεται άμεσα από τις (2) και (3), τη λεγόμενη ελαστικότητα παραγωγής, διότι δηλοί κατά πόσο το Y μεταβάλλεται, όταν – *ceteris paribus* – το A (το K) μεταβληθεί κατά ένα τοις εκατό. Το άθροισμα $\alpha + \beta$ δηλοί κατά πόσο το Y μεταβάλλεται, όταν το A και το K μεταβληθούν και τα δύο κατά ένα τοις εκατό. Το άθροισμα αυτό μπορεί βέβαια να είναι μικρότερο, ίσο ή μεγαλύτερο της μονάδας.

Όταν είναι

$$\alpha + \beta = 1,$$

όταν δηλαδή η δεδομένη συνάρτηση παραγωγής (1) είναι ομογενής πρώτου βαθμού, τότε η (6δ) πληρούται, το σύνολο δηλαδή των σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία προσδιορισμένων αμοιβών των συντελεστών παραγωγής είναι ακριβώς ίσο με την ονομαστική αξία του συνολικού προϊόντος.

Όταν όμως είναι

$$\alpha + \beta < 1,$$

όταν δηλαδή η δεδομένη συνάρτηση παραγωγής είναι ομογενής με βαθμό ομογένειας μικρότερο της μονάδας, τότε η (6δ) δεν πληρούται, διότι το άθροισμα των σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία προσδιορισμένων αμοιβών των συντελεστών παραγωγής είναι μικρότερο από την ονομαστική αξία του συνολικού προϊόντος κι ένα μέρος αυτού του προϊόντος μένει αδιάθετο, δεν το ιδιοπριείται δηλαδή κατένας από τους συντελεστές παραγωγής.

Όταν, τέλος, είναι

$$\alpha + \beta > 1,$$

όταν δηλαδή η δεδομένη συνάρτηση παραγωγής είναι ομογενής με βαθμό ομογένειας μεγαλύτερο της μονάδας, τότε και πάλι η (6δ) δεν πληρούται, διότι το άθροισμα των σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία προσδιορισμένων αμοιβών των συντελεστών παραγωγής είναι μεγαλύτερο από την ονομαστική αξία του συνολικού προϊόντος κι ένα μέρος των απαιτήσεων των συντελεστών παραγωγής δεν ικανοποιείται.

Η νεοκλασική θεωρία ισχυρίζεται βέβαια, ότι η διαφορά αυτή μεταξύ του άθροισματος των σύμφωνα με αυτήν την ίδια προσδιορισμένων αμοιβών των συντελεστών παραγωγής και της ονομαστικής αξίας του συνολικού προϊόντος (θετική τη μία, αρνητική την άλλη φορά) δεν είναι τίποτε άλλο παρά τα θετικά ή αρνητικά κέρδη των επιχειρηματιών καπιταλιστών. Ακόμη κι αν έτσι είχε το πράγμα, θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει, ότι η νεοκλασική θεωρία, η οποία θεωρεί γενικά ότι η αμοιβή κάθε συντελεστή παραγωγής ανά μονάδα είναι ίση με την ονομαστική αξία του οριακού του προϊόντος, ομιλεί εδώ για την αμοιβή ενός συντελεστή παραγωγής, του συντελεστή «επιχειρηματικό πνεύμα», τη συνεργία του οποίου στην παραγωγή δεν έχει λάβει υπόψη της κατά την περιγραφή των τεχνικών δυνατοτήτων παραγωγής, που δίνει με τη συνάρτηση παραγωγής, και την αμοιβή του οποίου δεν μπορεί συνεπώς να εξηγήσει – όπως εξηγεί τις αμοιβές των άλλων συντελεστών – με το οριακό ή το οποιοδήποτε άλλο προϊόν του, αλλά την «εξηγεί» ως απλό –θετικό ή αρνητικό– υπόλοιπο από την κατανομή της ονομαστικής αξίας του συνολικού προϊόντος στους συντελεστές «εργασία» και «κεφάλαιο».

Ο ισχυρισμός της νεοκλασικής θεωρίας, ότι η θετική ή αρνητική διαφορά μεταξύ της ονομαστικής αξίας του συνολικού προϊόντος και των με την θεωρία αυτή προσδιορισμένων συνολικών αμοιβών των συντελεστών «εργασία» και «κεφάλαιο» είναι τα θετικά ή αρνητικά κέρδη των επιχειρηματιών-καπιταλιστών, μεταθέτει την αντίφαση της νεοκλασικής θεωρίας προς την πραγματικότητα, την οποία εκφράζει η παραπάνω διαφορά, σε μια αντίφαση μεταξύ των ιδίων των αρχών της νεοκλασικής θεωρίας της κατανομής.

Αν όμως λάβουμε υπόψη μας κατά την διατύπωση της συνάρτησης παραγωγής και τον συντελεστή «επιχειρηματικό πνεύμα», δηλ. τη συμβολή των επιχειρηματιών-καπιταλιστών στην παραγωγή, τότε η αντίφαση της νεοκλασικής θεωρίας προς την πραγματικότητα, την οποία διαπιστώσαμε παραπάνω, εξακολουθεί να παραμένει, όσο η νεοκλασική θεωρία δεν μπορεί να αποδείξει ότι το άθροισμα των ελαστικοτήτων παραγωγής ως προς τους τρεις τώρα πλέον συντελεστές παραγωγής («εργασία», «κεφάλαιο» και «επιχειρηματικό πνεύμα») και συνεπώς, σύμφωνα με αυτήν την ίδια, το άθροισμα των μεριδίων των συντελεστών παραγωγής στην ονομαστική αξία του συνολικού προϊόντος είναι πάντα ίσο με την μονάδα.

* * *

Η μαρξική θεωρία της κατανομής του εισοδήματος είναι εξαιρετικά απλή. Θα την παρουσιάσουμε πρώτα για την περίπτωση που τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται στις αξίες τους, για την περίπτωση δηλαδή που οι τιμές είναι ανάλογες ή ίσες με τις αξίες των εμπορευμάτων, και στη συνέχεια θα λάβουμε υπόψη μας τις τροποποιήσεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη λόγω του γεγονότος ότι στην πραγματικότητα οι τιμές δεν είναι ανάλογες ή ίσες με τις αξίες.

Η ζήτηση, η οποία, καίτοι εξαρτάται ως ένα ορισμένο βαθμό και από την κατανομή του εισοδήματος, θεωρείται σ' αυτό το πρώτο στάδιο της ανάλυσης δεδομένη, καθορίζει τη σύνθεση και το ύψος του προϊόντος, συνεπώς και το ύψος του εισοδήματος που θα παραχθεί στη δεδομένη περίοδο. Σ' αυτό το πρώτο στάδιο της ανάλυσης θεωρείται δεδομένη και η τεχνική παραγωγής που χρησιμοποιεί κάθε παραγωγός ή το σύνολο των παραγωγών καθενός κλάδου παραγωγής, καίτοι και αυτή εξαρτάται εντός ορισμένων ορίων από την κατανομή του εισοδήματος.

Δεδομένων της σύνθεσης και του ύψους του προϊόντος που παράγεται, η δεδομένη τεχνική παραγωγής καθορίζει την απασχόληση, δηλαδή την ποσότητα της άμεσης εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή αυτού του προϊόντος κι έτσι, επειδή η αξία κάθε καθαρού προϊόντος είναι ίση με την ποσότητα άμεσης εργασίας που απαιτεί η παραγωγή του αντίστοιχου ακαθάριστου προϊόντος, και την αξία του καθαρού προϊόντος. Η αξία του καθαρού προϊόντος είναι λοιπόν δεδομένη και ίση με την ποσότητα της άμεσης εργασίας της περιόδου.

Η κατανομή του εισοδήματος σε εργάτες και καπιταλιστές, η κατανομή δηλαδή της αξίας του καθαρού προϊόντος σε αξία της συνολικής εργασιακής δύναμης και σε υπεραξία, προκύπτει μόλις γίνει γνωστό ένα από τα δύο τελευταία μεγέθη. Το πρώτο από αυτά, η αξία της συνολικής εργασιακής δύναμης που ξοδεύτηκε για την παραγωγή του προϊόντος, είναι ίσο με το γινόμενο της αξίας μιας μονάδας εργασιακής δύναμης και της ποσότητας εργασιακής δύναμης που ξοδεύτηκε συνολικά, δηλαδή της ποσότητας της συνολικής άμεσης εργασίας που χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή του προϊόντος. Συνεπώς το μέγεθος αυτό είναι γνωστό, εάν προσδιορισθεί η αξία μιας μονάδας εργασιακής δύναμης, αφού η συνολική ποσότητα της άμεσης εργασίας που χρησιμοποιήθηκε είναι ήδη γνωστή. Έτσι το πρόβλημα συνίσταται πλέον στον προσδιορισμό της αξίας μιας μονάδας εργασιακής δύναμης.

Η αξία μιας μονάδας εργασιακής δύναμης είναι προφανώς το σε αξίες εκφρασμένο ονομαστικό ωρομίσθιο. Συνεπώς είναι ίση με το άθροισμα των με τις αντίστοιχες αξίες πολλαπλασιασμένων ποσοτήτων μισθιακών εμπορευμάτων, από τις οποίες αποτελείται το πραγματικό ωρομίσθιο. Έτσι, επειδή εδώ, λόγω του ότι η τεχνική παραγωγής είναι δεδομένη, οι αξίες όλων των εμπορευμάτων πλην της αξίας (μιας μονάδας) της εργασιακής δύναμης είναι γνωστά μεγέθη, ο

προσδιορισμός της αξίας μιας μονάδας εργασιακής δύναμης συνίσταται εντέλει στον προσδιορισμό του πραγματικού ωρομισθίου.

Με προσδιορισμό του πραγματικού ωρομισθίου δεν εννοούμε εδώ τον ex post στατιστικό προσδιορισμό του. (Το πραγματικό ωρομίσθιο προσδιορίζεται ex post στατιστικά ως το καλάθι εμπορευμάτων που αγοράζουν ή δύνανται να αγοράσουν⁷ κατά μέσον όρο οι εργάτες για δεδομένες τιμές με το δεδομένο, σε χρήμα εκφρασμένο ονομαστικό ωρομίσθιο τους). Πρόκειται πολύ περισσότερο για την ερμηνεία αυτού του δεδομένου πραγματικού ωρομισθίου.

Είναι γνωστό πώς ερμηνεύει ο Marx το πραγματικό ωρομίσθιο ή, γενικά, τον πραγματικό μισθό; Το ύψος του πραγματικού ωρομισθίου εξαρτάται κυρίως από κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες. Είναι τέτοιο, ώστε να εξασφαλίζει την αναπαραγωγή του εργάτη – όχι μόνον αυτού του ίδιου αλλά και της οικογένειάς του – ως εργάτη και απλού φορέα εργασιακής δύναμης σε μια συγκεκριμένη κάθε φορά καπιταλιστική κοινωνία. Προσδιορίζεται δηλαδή όχι από τις λεγόμενες «φυσικές» ανάγκες, αλλά από την κοινωνική θέση του εργάτη ως εργάτη, το βαθμό της οικονομικής ανάπτυξης της συγκεκριμένης κοινωνίας, τις πολιτικές συνθήκες, το βαθμό πολιτικής και συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών, από κοινωνικά standards κ.τ.λ. Δεν προσδιορίζεται βέβαια από τις λεγόμενες «φυσικές» ανάγκες, διότι οι αντιλήψεις γι' αυτές τις ανάγκες προσδιορίζονται από τους ίδιους παράγοντες, που προσδιορίζουν το πραγματικό ωρομίσθιο, κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο που αυτοί προσδιορίζουν το πραγματικό ωρομίσθιο, κι έτσι μεταβάλλονται με αυτούς.

Δεδομένης, κατά τον παραπάνω τρόπο, της αξίας μιας μονάδας εργασιακής δύναμης, παίρνουμε, για δεδομένη συνολική ποσότητα εργασιακής δύναμης και συνεπώς για δεδομένη (και ίση με την παραπάνω ποσότητα εργασιακής δύναμης) ποσότητα άμεσης εργασίας, την αξία της συνολικής εργασιακής δύναμης, δηλαδή το μέρος της αξίας του καθαρού προϊόντος που ιδιοποιούνται οι εργάτες, και, αφαιρώντας την αξία της συνολικής εργασιακής δύναμης από την αξία του καθαρού προϊόντος, παίρνουμε το μέρος της αξίας του καθαρού προϊόντος που ιδιοποιούνται οι καπιταλιστές, δηλαδή την υπεραξία.

Τέλος, διαιρώντας την αξία της συνολικής εργασιακής δύναμης δια της αξίας του καθαρού προϊόντος, παίρνουμε την σε αξίες υπολογισμένη μερίδα των μισθών, και, διαιρώντας την υπεραξία δια της αξίας του καθαρού προϊόντος, παίρνουμε την σε αξίες υπολογισμένη μερίδα των κερδών. Η μερίδα των μισθών και η μερίδα των κερδών είναι δείκτες της κατανομής του εισοδήματος σε εργάτες και καπιταλιστές, διότι δηλούν αντιστοίχως ποιο ποσοστό του εισοδήματος ιδιοποιούνται οι εργάτες και ποιο οι καπιταλιστές.

Στην περίπτωση μας, όπου εξ υποθέσεως τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται στις αξίες τους, η (σε αξίες υπολογισμένη) μερίδα των μισθών είναι ήδη δεδομένη με την αξία μιας μονάδας εργασιακής δύναμης, επειδή είναι ίση με αυτή την τελευταία. Και επειδή το άθροισμα της μερίδας των μισθών και της μερίδας των

κερδών είναι ίσο με τη μονάδα, είναι στην περίπτωση μας και η μερίδα των κερδών δεδομένη, όταν είναι δεδομένη η αξία μιας μονάδας εργασιακής δύναμης.

Η αξία μιας μονάδας εργασιακής δύναμης ω , η αξία δηλαδή που παίρνει ως αμοιβή ο εργάτης για μια ώρα εργασιακής δύναμης που πουλάει στον καπιταλιστή, είναι ίση με την σε αξίες υπολογισμένη μερίδα των μισθών για τον εξής απλό λόγο: Διότι η αξία του καθαρού προϊόντος που παράγει ο εργάτης με το ξόδεμα μιας μονάδας εργασιακής δύναμης, δηλ. με μια ώρα άμεσης εργασίας, είναι, λόγω του ότι η αξία κάθε καθαρού προϊόντος είναι ίση με την άμεση εργασία που ξοδεύτηκε για την παραγωγή του αντίστοιχου ακαθάριστου προϊόντος, ίση με μια μονάδα. Επομένως, εάν υπολογίσουμε εδώ τη μερίδα των μισθών, αυτή είναι προφανώς ίση με $\omega : 1$, δηλ. ίση με ω , και συνεπώς ίση με την αξία μιας μονάδας εργασιακής δύναμης. Το αποτέλεσμα αυτό είναι βέβαια ανεξάρτητο από την ποσότητα εργασιακής δύναμης που ξοδεύεται, δηλ. από τον αν ξοδεύεται μια ή A μονάδες εργασιακής δύναμης. Διότι και στην δεύτερη περίπτωση η σε αξίες υπολογισμένη μερίδα των μισθών είναι ίση με $A\omega : A = \omega$, δηλ. ίση με την αξία μιας μονάδας εργασιακής δύναμης.

Τα παραπάνω δεν μεταβάλλονται ουσιωδώς ούτε αν περάσουμε από τις αξίες στις τιμές αγοράς, ούτε αν λάβουμε υπόψη τις αλληλοεξαρτήσεις μεταξύ κατανόμης, ζήτησης, παραγόμενου προϊόντος, χρησιμοποιούμενης τεχνικής, απασχόλησης, τιμών κ.τ.λ.

Μόνον που τώρα, με το πέρασμα από τις αξίες στις τιμές αγοράς, όλα τα ονομαστικά μεγέθη, που εκφράζονταν πριν σε αξίες, ήταν δηλ. αξιακά ονομαστικά μεγέθη, εκφράζονται τώρα σε τιμές και κατά συνέπεια σε χρήμα, είναι δηλ. τιμιακά-χρηματικά ονομαστικά μεγέθη. Έτσι αντί της αξίας μιας μονάδας εργασιακής δύναμης, δηλ. του σε αξίες εκφρασμένου ονομαστικού ωρομισθίου, έχουμε τώρα την τιμή μιας μονάδας εργασιακής δύναμης, δηλ. το σε τιμές εκφρασμένο ονομαστικό ωρομισθίο, αντί της αξίας της συνολικής εργασιακής δύναμης έχουμε τους ονομαστικούς συνολικούς μισθούς, αντί της υπεραξίας έχουμε το κέρδος κ.ο.κ.

Σύμφωνα με τον Marx οι τιμές είναι οι μορφές ύπαρξης των αξιών. Συνεπώς και όλα τα τιμιακά-χρηματικά μεγέθη είναι μορφές ύπαρξης των αντίστοιχων αξιακών μεγεθών, έτσι π.χ. το κέρδος είναι μορφή ύπαρξης της υπεραξίας.

Ποιος παράγει εδώ το, εκφρασμένο σε τιμές πλέον, καθαρό προϊόν που κατανέμεται σε εργάτες και καπιταλιστές; Η εργασία, η οποία ξοδεύτηκε άμεσα και έμμεσα για την παραγωγή του, τουτέστιν η εργασία που ξόδεψαν άμεσα οι εργάτες για την παραγωγή του αντίστοιχου ακαθάριστου προϊόντος. Η εργασία αυτή διασπάται σε – όπως την ονομάζει ο Marx σχηματικά – «αναγκαία» εργασία και σε υπερεργασία. Η πρώτη παράγει τους πραγματικούς μισθούς κι έτσι την αξία της συνολικής εργασιακής δύναμης και τους συνολικούς ονομαστικούς μισθούς, που ιδιοποιούνται οι εργάτες, και η δεύτερη το υπερπροϊόν (= πραγματικά κέρδη) κι έτσι την υπεραξία και το κέρδος, που ιδιοποιούνται οι καπιταλιστές.

Ποιοι παράγουν λοιπόν το κέρδος; Οι εργάτες με την υπερεργασία τους.

Το κέρδος ως μορφή ύπαρξης της υπεραξίας είναι προϊόν της υπερεργασίας, εκπηγάει από την υπερεργασία. Είναι θετικό, δηλαδή υπάρχει, μόνον όταν η υπεραξία είναι θετική, δηλαδή μόνον όταν υπάρχει υπεραξία, και η υπεραξία είναι θετική και συνεπώς υπάρχει, μόνον όταν έχει ξεοδευτεί υπερεργασία για την παραγωγή της.

Πώς συμβαίνει όμως οι καπιταλιστές να ιδιοποιούνται ένα μέρος του εισοδήματος, το κέρδος, το οποίο δεν παρήγαγαν αυτοί οι ίδιοι αλλά οι εργάτες;

Αυτό συμβαίνει απλώς επειδή στον καπιταλισμό το τι ιδιοποιείται κανείς από το παραγόμενο εισόδημα δεν εξαρτάται κατά κανένα τρόπο από το τι πράγματι παρήγαγε.

Μα τότε βάσει ποιας αρχής γίνεται η λειτουργιακή κατανομή του εισοδήματος στον καπιταλισμό;

Βάσει της εξής εξαιρετικά απλής αρχής: Καθένας, δηλαδή κάθε οικονομικό υποκείμενο ή κάθε ομάδα ή τάξη οικονομικών υποκειμένων, ιδιοποιείται ακριβώς ό,τι παρήγαγε για λογαριασμό του, αδιάφορο αν το παρήγαγε αυτό το ίδιο ή αν έβαλε άλλους να του το παράγουν.

Ας εξετάσουμε έναν καπιταλιστή. Στην επιχείρησή του παράγεται σε μια δεδομένη περίοδο, π.χ. σ' ένα ορισμένο έτος, ένα ορισμένο ακαθάριστο προϊόν. Σε ποιον ανήκει αυτό το ακαθάριστο προϊόν και τα έσοδα από την πώλησή του; Φυσικά στον εν λόγω καπιταλιστή, ως τον ιδιοκτήτη της επιχείρησης. Ποιο μέρος αυτών των εσόδων αποτελεί το καθαρό προϊόν που παρήχθη στην επιχείρηση στη δεδομένη περίοδο; Προφανώς το μέρος που απομένει αφού ο καπιταλιστής πληρώσει πρώτα όλα τα έξοδα για τα φθαρέντα μέσα παραγωγής, τις πρώτες ύλες, τις βοηθητικές ύλες κ.τ.λ., δηλ. για πράγματα αναγκαία για την παραγωγή της επιχείρησης στην δεδομένη περίοδο, τα οποία όμως είτε παρήχθησαν από την ίδια την επιχείρηση σε προηγούμενες περιόδους, είτε από άλλες επιχειρήσεις αδιάφορο εάν παρήχθησαν απ' αυτές στην δεδομένη ή σε προηγούμενες περιόδους. Ποιος παρήγαγε αυτό το καθαρό προϊόν; Φυσικά οι εργάτες της επιχείρησης. Σε ποιον ανήκει αυτό το καθαρό προϊόν; Ανήκει στον καπιταλιστή ως τον ιδιοκτήτη της επιχείρησης. Γιατί ανήκει στον καπιταλιστή, ο οποίος δεν το παρήγαγε, και όχι στους εργάτες της επιχείρησης που το παρήγαγαν; Διότι παρήχθη μεν από τους εργάτες και όχι από τον καπιταλιστή, όχι όμως για δικό τους λογαριασμό αλλά για λογαριασμό του καπιταλιστή. Ο καπιταλιστής δεν παράγει τίποτα ο ίδιος. Τα «παράγει» όμως όλα για λογαριασμό του, ενώ οι εργάτες τα παράγουν όλα οι ίδιοι, δεν παράγουν όμως τίποτα για λογαριασμό τους. Γιατί οι εργάτες δεν μπορούν να παράγουν ό,τι παράγουν για λογαριασμό τους; Διότι δεν διαθέτουν μέσα παραγωγής. Τι υποχρεώνει τους εργάτες να παράγουν για λογαριασμό άλλων, δηλαδή του καπιταλιστή, και τι καθιστά τον καπιταλιστή ικανό να υποχρεώνει άλλους, δηλαδή τους εργάτες, να παράγουν για λογαριασμό του; Το γεγονός ότι οι εργάτες πούλησαν αντί αμοιβής στον καπιταλιστή την εργασιακή τους δύναμη, δηλ. την ικανότητά τους προς εργασίαν και παραγωγήν, την οποία αυτός δικαι-

ούται πλέον να χρησιμοποιήσει και χρησιμοποιεί στη διαδικασία παραγωγής της επιχείρησής του δι' ίδιον λογαριασμόν.

Δεδομένης αυτής της αγοραπωλησίας εργασιακής δύναμης μεταξύ εργατών και καπιταλιστή, τι απομένει στον καπιταλιστή από το καθαρό προϊόν που παρήγαγαν στην επιχείρησή του οι εργάτες για λογαριασμό του, ως εισόδημά του, δηλαδή ως κέρδος; Ό,τι απομένει αφού πληρώσει στους εργάτες την αμοιβή για την εργασιακή δύναμη που του πούλησαν, δηλαδή τους μισθούς τους. Γιατί ιδιοποιείται λοιπόν ο καπιταλιστής το κέρδος, καίτοι δεν το παρήγαγε αυτός ο ίδιος αλλά οι εργάτες; Διότι αυτό το κέρδος παρήχθη από τους εργάτες για λογαριασμό του. Και γιατί δεν το ιδιοποιήθηκαν οι εργάτες που το παρήγαγαν; Διότι δεν το παρήγαγαν για λογαριασμό τους.

Και γιατί ιδιοποιήθηκαν οι εργάτες το μέρος του καθαρού προϊόντος που εκπροσωπεί τους μισθούς των; Μήπως επειδή το παρήγαγαν αυτοί οι ίδιοι; Όχι βέβαια. Το ιδιοποιήθηκαν εις ανταλλαγήν με την εργασιακή τους δύναμη, ως αντίτιμο της εργασιακής δύναμης που πούλησαν στον καπιταλιστή.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η αρχή, σύμφωνα με την οποία γίνεται η λειτουργιακή κατανομή του εισοδήματος στον καπιταλισμό, είναι η εξής: Αυτός που παράγει δι' ίδιον λογαριασμό ιδιοποιείται ακριβώς ό,τι παρήχθη για λογαριασμό του, μειωμένο κατά το ποσό που κατέβαλε για την αγορά της εργασιακής δύναμης εκείνων τους οποίους υποχρέωσε να παράγουν ό,τι παρήχθη για λογαριασμό του. Η αρχή αυτή δεν είναι λοιπόν η ίδια για καπιταλιστές και εργάτες: Οι καπιταλιστές ιδιοποιούνται ό,τι εντέλει παράγουν δι' ίδιον λογαριασμό. Οι εργάτες ό,τι παίρνουν ως αντίτιμο για την πώληση της εργασιακής τους δύναμης. Η αρχή αυτή έχει να κάνει, όσον αφορά στους καπιταλιστές, με τη διαδικασία παραγωγής και, όσον αφορά στους εργάτες, με τη διαδικασία ανταλλαγής.

Όπως είδαμε στα προηγούμενα, η νεοκλασική θεωρία ισχυρίζεται και προσπαθεί να αποδείξει, ότι κάθε «συντελεστής παραγωγής» παίρνει ως αμοιβή ό,τι ακριβώς παρήγαγε, με σκοπό να δικαιώσει την λειτουργιακή κατανομή του εισοδήματος στον καπιταλισμό. Η μαρξική θεωρία δείχνει, αντιθέτως, ότι στον καπιταλισμό οι καπιταλιστές, καίτοι δεν παρήγαγαν τίποτα, ιδιοποιούνται ένα μέρος του καθαρού προϊόντος και συνεπώς οι εργάτες, οι οποίοι παρήγαγαν ολόκληρο το καθαρό προϊόν, ιδιοποιούνται μέρος μόνον από αυτό. Συμπεραίνει η μαρξική θεωρία απ' αυτήν την διαπίστωσή της – κατ' αντίστροφη αναλογία προς τη νεοκλασική θεωρία – ότι η κατανομή του εισοδήματος στον καπιταλισμό είναι άδικη; Όχι! Η μαρξική θεωρία αναδεικνύει απλώς και αναλύει την αρχή, σύμφωνα με την οποία κατανέμεται το εισόδημα στον καπιταλισμό. Συγχρόνως δείχνει ότι αυτός ο τρόπος κατανομής του εισοδήματος προσήκει αναγκαία στον καπιταλιστικό τρόπο και στις καπιταλιστικές συνθήκες παραγωγής. Έτσι όμως δείχνει επίσης ότι αυτός ο τρόπος κατανομής του εισοδήματος στον καπιταλισμό δεν είναι ούτε δίκαιος ούτε άδικος, αλλά απλώς ο μοναδικός που μπορεί να υπάρξει υπό τον καπιταλιστικό τρόπο και τις καπιταλιστικές συνθήκες παραγωγής.

Αν έτσι έχει το πράγμα, τότε ανακύπτουν δυο ερωτήματα: Πρώτον, σε ποιο «περί δικαίου αίσθημα» των αποδεκτών της απευθύνεται η νεοκλασική θεωρία, όταν ισχυρίζεται ότι η κατανομή του εισοδήματος στον καπιταλισμό είναι δίκαιη επειδή τόσο οι εργάτες όσο και οι καπιταλιστές ιδιοποιούνται αντιστοίχως ό,τι ακριβώς παρήγαγαν; Και, δεύτερον, σε τι συνίσταται ο κριτικός χαρακτήρας της μαρξικής θεωρίας της κατανομής του εισοδήματος;

Το «περί δικαίου αίσθημα», στο οποίο απευθύνεται η νεοκλασική θεωρία, συνίσταται στο συμφέρον του πραγματικού παραγωγού να ιδιοποιείται αυτός ο ίδιος κι όχι άλλοι τα προϊόντα του. Ο κριτικός χαρακτήρας της μαρξικής θεωρίας, αφετέρου, συνίσταται (α) στο ότι δείχνει ότι οι πραγματικοί παραγωγοί δεν ιδιοποιούνται αυτοί οι ίδιοι όλα τα προϊόντα τους, στο ότι δηλαδή διαπιστώνει ένα τρόπο κατανομής του εισοδήματος αντίθετο προς τα συμφέροντα των πραγματικών παραγωγών. Συνίσταται επίσης (β) στην άρνησή της να χαρακτηρίσει αυτόν τον αντίθετο προς τα συμφέροντα των πραγματικών παραγωγών τρόπο κατανομής του εισοδήματος άδικο, διότι αυτός ο χαρακτηρισμός θα δημιουργούσε την εσφαλμένη εντύπωση ότι στον καπιταλισμό είναι δυνατόν να υπάρξει κι ένας άλλος, δίκαιος, τρόπος κατανομής του εισοδήματος κι ότι, συνεπώς, ο δεδομένος άδικος τρόπος κατανομής δύναται να μεταβληθεί στον καπιταλισμό, και (γ) στο ότι παριστά ορθά αυτόν τον δεδομένο τρόπο κατανομής ως αναγκαίο για τον καπιταλιστικό τρόπο και τις καπιταλιστικές συνθήκες παραγωγής. Αυτά τα τρία στοιχεία της μαρξικής θεωρίας της κατανομής, συνεπάγονται προφανώς ότι, εάν οι πραγματικοί παραγωγοί θέλουν να αλλάξουν αυτόν τον αντίθετο προς τα συμφέροντά τους τρόπο κατανομής του εισοδήματος στον καπιταλισμό, τότε θα πρέπει να καταργήσουν τον καπιταλιστικό τρόπο και τις καπιταλιστικές συνθήκες παραγωγής. Στο ακριβώς αντίστροφο συνίσταται ο απολογητικός-νομιμοποιητικός χαρακτήρας της νεοκλασικής θεωρίας της κατανομής: Απ' αυτήν την θεωρία έπεται ότι, εάν οι εργάτες και οι καπιταλιστές επιθυμούν να διατηρήσουν τον δεδομένο, κατ' αυτήν την ίδια δίκαιο τρόπο κατανομής του εισοδήματος στον καπιταλισμό, τότε θα πρέπει να διατηρήσουν τον καπιταλιστικό τρόπο και τις καπιταλιστικές συνθήκες παραγωγής. Είναι αυτονόητο ότι ο κριτικός χαρακτήρας της μαρξικής θεωρίας της κατανομής του εισοδήματος συνίσταται επίσης και στην κατάδειξη αυτού του απολογητικού-νομιμοποιητικού χαρακτήρα της νεοκλασικής θεωρίας της κατανομής.

* * *

Είναι ευρέως γνωστό ότι η μοντέρνα νεοριкарδιανή σχολή δεν έχει θεωρία κατανομής του εισοδήματος. Διότι θεωρεί είτε το ονομαστικό ωρομίσθιο, είτε το ποσοστό κέρδους εξωγενώς δεδομένο. Η συμβολή της στη θεωρία της κατανομής συνίσταται στην κριτική, την οποία άσκησε στα πλαίσια της λεγόμενης capital controversy στη νεοκλασική θεωρία της κατανομής (μια θετικιστικής υψής κριτι-

κή, η οποία δεν θίγει καν τον απολογητικό-νομιμοποιητικό χαρακτήρα της νεοκλασικής θεωρίας), καθώς και στην κριτική που προσπάθησε να ασκήσει στη μαρξική θεωρία της κατανομής και ειδικότερα στη μαρξική ερμηνεία του κέρδους.

Μετά τη δόθεν απόδειξη του Ian Steedman ότι σε συστήματα παραγωγής συνθέτων εμπορευμάτων εμφανίζονται αρνητικές αξίες εμπορευμάτων με συνέπεια να μην μπορούν να αποκλεισθούν περιπτώσεις, στις οποίες γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο η υπεραξία είναι αρνητική ενώ το κέρδος είναι θετικό και στις οποίες συνεπώς η μαρξική άποψη, σύμφωνα με την οποία πηγή του κέρδους είναι η υπεραξία, δεν ευσταθεί, έγιναν διάφορες προσπάθειες, όπως π.χ. από τον Morishima, να δείχθει ότι το κέρδος είναι θετικό μόνον όταν η υπεραξία είναι θετική. Αυτή η προσπάθεια θετικιστικής επιβεβαίωσης της μαρξικής ερμηνείας του κέρδους δια της υπεραξίας, μετεξελίχθηκε στη συνέχεια σε μια διερεύνηση των όρων υπό τους οποίους το κέρδος είναι θετικό. Στην μετεξέλιξη της θεματικής, η οποία αποδέσμευσε την έρευνα από το κεντρικό ζήτημα της θεωρίας της κατανομής, δηλαδή από το ερώτημα ποιος παράγει το κέρδος, και από το κριτικό δυναμικό που ενέχει η πραγμάτευσή του, συνέβαλε και ο ίδιος ο Steedman. Ο Steedman αναδιατύπωσε το ερώτημα, αν το κέρδος είναι τότε μόνον θετικό, όταν η υπεραξία είναι θετική, στο ερώτημα, υπό ποιους όρους το κέρδος είναι θετικό. Και απάντησε σ' αυτό ως εξής: το κέρδος είναι θετικό μόνον όταν το υπερπροϊόν είναι θετικό (αδιάφορο αν συγχρόνως η υπεραξία είναι θετική ή αρνητική). Δείξαμε αλλού ότι ο ισχυρισμός του Steedman είναι εσφαλμένος και ότι, αντιθέτως, το κέρδος είναι τότε μόνον θετικό, όταν η υπεραξία είναι θετική (αδιάφορο αν συγχρόνως το υπερπροϊόν, ως καλάθι εμπορευμάτων που είναι, είναι αυστηρά θετικό, ή περιέχει και αρνητικές ποσότητες εμπορευμάτων)⁸.

Έτσι αποδεικνύεται ότι η νεορικαρδιανή θεωρία εξαντλείται – και όσον αφορά στη θεωρία της κατανομής του εισοδήματος – σε μια θετικιστική κριτική της νεοκλασικής και σε μια αβάσιμη και αντιδραστική κριτική της μαρξικής θεωρίας.

1. Στην συνέχεια θα τους αποκαλούμε χάριν συντομίας απλώς εργάτες.

2. Έτσι η σύγχρονη θεωρία της λειτουργιακής κατανομής του εισοδήματος αντιπαρέρχεται αφαιρετικά την ύπαρξη τάξεων όπως αυτής των εισοδηματιών, της οποίας το εισόδημα αποτελείται από προσόδους (γεωργική γαιοπρόσοδο, αστική γαιοπρόσοδο, τόκους κ.τ.λ.), αυτής των αυτοαπασχολούμενων, τα μέλη της οποίας, καίτοι εργάτες, δεν είναι μισθωτοί εργάτες, καθώς και αυτής των δημοσίων υπαλλήλων, τα μέλη της οποίας, καίτοι μισθωτοί εργάτες, δεν είναι εργάτες υπαγμένοι στο κεφάλαιο.

Κάθε συγκεκριμένη θεωρία της λειτουργιακής κατανομής του εισοδήματος πραγματεύεται ή δεν πραγματεύεται βέβαια και ζητήματα όπως το ζήτημα σχηματισμού των τιμών, το ζήτημα της αλληλεπίδρασης της κατανομής και του ύψους του εισοδήματος, ωστόσο μόνον στο μέτρο, στο οποίο αυτά συναρτώνται ή δεν συναρτώνται με το προαναφερθέν κεντρικό της ζήτημα, δηλ. με το ζήτημα της διερεύνησης της αρχής που ρυθμίζει την κατανομή του εισοδήματος σε εργάτες και καπιταλιστές.

3. Αυτό βέβαια ισχύει, όπως θα δούμε, μόνον στην περίπτωση που το μοντέλο δεν περιέχει λογικές αντιφάσεις.

4. Δυο απλά ή σύνθετα εμπορεύματα είναι από παραγωγικοτεχνική άποψη ταυτά εμπορεύματα, όταν τα μέσα παραγωγής που απαιτούνται άμεσα για την παραγωγή του ενός από αυτά είναι πολλαπλάσιο ή κλάσμα αυτών που απαιτούνται άμεσα για την παραγωγή του άλλου.

6. Εντέλει όμως και στην δεύτερη περίπτωση το ως καθαρό προϊόν παραγόμενο εμπόρευμα είναι και από φυσική άποψη ταυτό με το χρησιμοποιούμενο μέσο παραγωγής. Διότι εδώ τα εμπορεύματα δύνανται να διαφέρουν και διαφέρουν, όταν διαφέρουν, το ένα από το άλλο μόνον ως προς τον τρόπο παραγωγής, δηλ. μόνον από παραγωγικοτεχνική άποψη. Έτσι λοιπόν, όταν δυο εμπορεύματα είναι από παραγωγικοτεχνική άποψη ταυτά, είναι από κάθε, συνειπώς και από φυσική, άποψη ταυτά.

Κι αυτό επειδή, λαμβανομένης υπόψη της (3), η (5) παίρνει τη μορφή

$$r = \beta : K/Yp,$$

δηλ. μια μορφή, σύμφωνα με την οποία το r είναι μονότονα φθίνουσα συνάρτηση του συντελεστή κεφαλαίου K/Yp .

7. Το πρώτο ισχύει για την περίπτωση που οι εργάτες δεν αποταμιεύουν κανένα μέρος, το δεύτερο για την περίπτωση που αποταμιεύουν ένα μέρος των μισθών τους.

8. Παραπέμπουμε τον ενδιαφερόμενο αναγνώστη στο άρθρο μας «Για την νεοριζαρδιανή ερμηνεία του κέρδους» στα *Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας*, Τεύχος 11, Φθινόπωρο 1992. Μια πρώτη μορφή αυτού του άρθρου δημοσιεύθηκε στις *Θέσεις*, Νο 37, Οκτ.-Δεκ. 1991.

Ludwig Boltzmann, 1991 Μολύβι και ακρυλικό